

УДК 343.148

М.Г. ЩЕРБАКОВСЬКИЙ,

докт. юрид. наук, доц., Харківський
національний університет внутрішніх справ
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8413-9311>

ПРЕДМЕТ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Ключові слова: *судова експертиза, предмет експертизи, інформація*

Предмет експертизи є однією з найважливіших категорій не тільки теорії судових експертиз, а й процесуального права. Так, згідно ст.69 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України експерт має право «знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження», «бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження», «ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні». На підставі цього можна дійти висновку, що законодавець надає важливе процесуальне значення даному терміну.

Проблемі визначення предмету судової експертизи як практичної діяльності присвячені численні роботи українських та закордонних вчених, серед яких Т.В. Авер'янова, В.Д. Арсенєв, Р.С. Белкін, О.О. Бондаренко, А.І. Вінберг, В.Г. Гончаренко, Ю.Г. Корухов, І.В. Гора, Н.І. Клименко, В.К. Лисиченко, В.Г. Лукашевич, В.С. Митричев, Д.Я. Мирський, О.М. Моїсєєв, Г.М. Надгорний, Ю.К. Орлов, І.В. Пиріг, Г.В. Прохоров-Лукін, О.Р. Росинська, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, В.В. Седнев, Е.Б. Сімакова-Єфремян, І.Я. Фрідман, В.М. Шерстюк, О.Р. Шляхов та ін. Проте питання щодо сутності предмету судової експертизи дотепер залишається дискусійним в зв'язку із багатозначністю самого поняття судової експертизи, під яким розуміють наукову галузь, процесуальний інститут, засіб доказування, висновок експерта і пр. Ціллю статті є аналіз існую-

чих серед науковців точок зору й визначення предмету судової експертизи як практичної діяльності.

Вирішення питання про предметну область судової експертизи як сфери практичної експертної діяльності має суттєве значення в аспекті з'ясування суті розв'язуваних експертних завдань, зв'язку з об'єктами експертизи, компетенцією експерта. У спеціальній літературі поняттю предмета експертизи приділено достатню увагу, проте авторами воно трактується по-різному. Звернемося до аналізу існуючих в криміналістичній, експертній і процесуальній літературі підходів вчених на сутність даного поняття, жвава дискусія щодо якого почалася в 60-х роках минулого століття і триває досі.

Зміст предмету експертизи розкривається з позиції теорії доказів, згідно з якою доказ розглядається як синтез (єдність) фактичного змісту, що охоплює відомості про факти, і процесуальної форми, тобто джерел відомостей про факти, які мають значення для розслідування. Ця точка зору сформульована О.Р. Шляховим, який визначає предмет експертизи як фактичні дані, факти обставини справи, що встановлюються на основі спеціальних знань [1, с.8]. Запропоновану дефініцію Ю.К. Орлов уточнив та вказав, що обставини (фактичні дані) встановлюються за допомогою експертизи [2, с.21]. О.Р. Росинська вказує, що «предмет судової експертизи складають фактичні дані (обставини справи), досліджувані і встановлювані в цивільному, адміністративному, кримінальному та конституційному судочинстві» [3, с.24]. Т.В. Авер'янова [4, с.77] вважають предметом експертизи «встановлення фактів (фактичних даних)». Дане визначення не можна визнати вдалим, оскільки з нього випливає, що предметом дослідження є процес отримання конкретних даних, а не самі дані. Незважаючи на відмінність думок правників, їх об'єднує те, що у всіх визначеннях поняття предмета експертизи автори звертаються до його процесуального аспекту.

М.О. Селіванов виступив проти включення терміну «фактичні дані» у визначення

предмета експертизи, оскільки, на його думку, вони утворюють не предмет, а її результат. Вчений стверджує, що предметом експертизи можна вважати факт, який реально стався (міг статися) в минулому і існує (міг існувати) сьогодні, а також закономірності, зв'язки, відносини, які обумовлюють даний факт [5, с.63]. У цьому зв'язку слід погодитися з Ю.К. Орловим, який доводить, що «закономірності будь-яких явищ і процесів є предметом теорії, науки, але не прикладної діяльності, якою є судова експертиза... У ході експертного дослідження пізнаються конкретні факти минулого і сьогоднішнього. Ніяких закономірностей тут не встановлюється» [2, с.22].

Л.Ю. Ароцкер [6, с.53], В.Д. Арсеньєв [7, с.8], Р.С. Белкін [8, с.713], Т.В. Варфоломеева [9, с.26], Т.С. Волчецька [10, с.117], В.М. Галкін [11, с.25], Г.М. Надгорний [12, с.42], Р.Д. Рахунов, [13, с.17], Б.В. Романюк [14, с.130], В.К. Степутенкова [15, с.58–59] сходяться на думці, що предмет судової експертизи збігається із завданнями, які стоять перед експертом, або питаннями, що виносяться на його вирішення. Критично осмислюючи позицію зазначених учених, необхідно підкреслити, що з точки зору будь-якого пізнавального процесу предметом дослідження є не питання, що стоять перед суб'єктом, а конкретні обставини, які дозволяють отримати шукану інформацію. Питання лише конкретизують предмет дослідження, зумовлюють його цільову спрямованість. Предмет експертизи існує об'єктивно і не залежить від наявності або відсутності завдання слідчого (суду) або поставленого питання. Отже, ми не можемо погодитися з тим, що предметом судової експертизи вважаються питання, оскільки вони іноді можуть бути сформульовані неточно або нечітко, неправильно, проте експертиза в той же час не буде безпредметною. Крім того, досить часто експерту ставляться взаємопов'язані питання, коли відповідь на один з яких виключає друге, однак предмет експертизи не змінюється.

А.В. Кудрявцева [16, с.21], В.К. Лисиченко [17, с.34], М.Я. Сегай [18, с.77] предмет

судової експертизи інтерпретують через зв'язок з речовими доказами, тобто конкретними об'єктами. Представляється, що в даному випадку відбувається змішування понять об'єкта дослідження і предмета пізнання, що веде до стирання граней між ними. Предметом експертного пізнання виступають не речові докази або об'єкти як такі, а певна інформація (факти, обставини), яку отримує експерт на основі наукового дослідження певних сторін, властивостей, ознак наданих об'єктів. Матеріальні носії інформації служать лише джерелами фактичних даних, що лежать в основі експертного висновку. Об'єкти дослідження самі по собі не визначають ні предмет судової експертизи, ні її сутність, так як один об'єкт може бути предметом дослідження різних експертиз.

В.Д. Арсеньєв [7, с.9–10], Ю.Г. Корухов [19, с.16], М.Я. Сегай і В.К. Стринжа [20, с.10] предмет криміналістичної експертизи визначають об'єктами, завданнями, які вимагають рішення, та умовами (методами) дослідження. За цієї триєдиної основи і визначається предмет роду судової експертизи, де мета замінюється поняттям «експертне завдання», а умови – відомостями про експертні методики і методи, що використовуються під час дослідження об'єктів експертизи. Розширену інтерпретацію поняття предмета експертизи дає Я.В. Комісарова під поняттям предмета судової експертизи як самостійної дії-процесу в структурі доказування (стосовно кримінально-процесуальної діяльності) розуміє фактичні данні, а предметом пізнавальної діяльності експерта (стосовно дослідницької діяльності) вважає досліджувані експертом сторони, властивості, відношення об'єктів з метою вирішення поставлених перед ним питань [21, с.190]. Д.Я. Мирський [22, с.56–57] та М.М. Ростов [23, с.42] доходять висновку, що предметом експертизи є інформація про факти та обставини розслідуваної події. Близькою до наведеної думки правників є позиція В.Я. Колдіна та Д.П. Поташич, які визначають предметом експертного дослідження відбите в матеріальній об-

становці події і виділене в результаті аналізу об'єкта інформаційне поле, досліджуване із застосуванням спеціальних знань для вирішення конкретного експертного завдання. Під інформаційним полем розуміються різні властивості об'єктів дослідження [24, с.20].

Таким чином, аналіз визначень предмету судової експертизи, що запропоновані у спеціальній літературі, свідчить про наявність неоднозначних, а часом суперечливих поглядів на суть розглянутого питання. Існуюча в даному випадку невизначеність не може не позначатися на розвитку теоретичних основ судової експертизи, ускладнює певною мірою аналіз окремих проблем, що відображають запити практичної експертної діяльності.

Розглянемо предмет експертизи як практичної діяльності через призму теорії інформації. Ми підтримуємо висловлену В.Я. Колдіним та Д.П. Поташнік думку, що загальна структура експертно-криміналістичного аналізу в кримінальному провадженні та доказуванні може бути найбільш повно і чітко науково представлена лише з позиції інформаційного підходу [24, с.15]. Даний підхід співвідноситься зі ст.1 Закону України «Про судову експертизу», згідно з якою судова експертиза визначається як дослідження експертом об'єктів, «які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду».

Подія злочину – один із матеріальних процесів дійсності який знаходиться у зв'язку і взаємозумовленості з іншими процесами, елементами середовища, подіями та явищами, відбивається в них і сам виступає відображенням якихось процесів. Тільки за змінами в середовищі можна судити про зміст події злочину. Зміни в потенційних об'єктах експертного дослідження, будучи відображенням події злочину, є елементами механізму злочину й кінцевою фазою цього процесу. В процесі доказування зміни в середовищі як результат відображення події виступають інформацією про злочин, тобто тими фактичними даними, за допомогою яких тільки й можна судити про подію злочину [25, с.64].

Зміни або сліди злочину містять відомості, тобто інформацію, про об'єкти взаємодії, процес відображення, в результаті якого вони виникли. Зміни – це інформаційний сигнал, що має свій зміст (інформацію) і форму вираження. Якщо зміна середовища є матеріальним носієм інформації, то сама інформація після належної процесуальної процедури становить зміст доказів. У результаті експертного дослідження в розпорядженні суб'єкта доказування отримується відповідним чином інтерпретована і доступна за своїм смисловим висловом інформація. Інформація, що міститься в доказі, дає відповідь на питання про те, що встановлюється цим доказом, що він доказує. Отже, під час вчинення злочину виникають, строго кажучи, не докази, але інформація про злочин і злочинця, яка може набути, а може і не набути з різних причин значення доказів. Так, під час збирання доказів йдеться, фактично, про збирання інформації про злочин і злочинця, яка, будучи досліджена і оцінена суб'єктом доказування, може отримати статус доказу [25, с.72]. Наведені міркування спонукали О.О. Ейсмана розглядати процес доказування в інформаційному аспекті як «особливий спосіб передачі інформації, пов'язаний з обґрунтуванням переданих відомостей» [26, с.82]. В.Д. Арсен'єв дійшов висновку, що доказова діяльність у кримінальному провадженні спрямована на встановлення даних про реальні обставини події, тобто інформації про них [27, с.24–25]. Процесуальний закон визначає процедуру збирання доказів, хоча з тексту ст.93 КПК України випливає, що йдеться про «майбутні» докази (тобто про інформацію, яка може мати доказове значення). У цьому переконує й зіставлення, наприклад, зі ст.237 КПК України, в якій йдеться про предмети, виявлені під час огляду, які ще не мають назву речових доказів, хоча огляд входить до числа слідчих (розшукових) дій. Розглядаючи інформаційну сутність доказів, В.Я. Дорохов пише: «Докази можуть бути засобом встановлення обставин, що мають значення для правильного

вирішення справи, якщо вони несуть об'єктивну інформацію про них» [8, с.206].

Такими чином, як із пізнавальної (гносеологічної), так і з доказової (процесуальної) точок зору діяльність експерта спрямована на отримання інформації про злочинну подію з використанням спеціальних знань. Ця інформація є результатом дослідження окремих властивостей наданих на експертизу об'єктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шляхов А. Р. Судебная экспертиза : организация и проведение: пособие / А. Р. Шляхов. – М. : Юридическая литература, 1979. – 168 с.

2. Орлов Ю. К. Судебная экспертиза как средство доказывания в уголовном судопроизводстве: научное издание / Ю. К. Орлов. – М. : Ин-т повышения квалификации РФЦСЭ, 2005. – 264 с.

3. Россинская Е. Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе / Е. Р. Россинская. – М. : Норма, 2005. – 656 с.

4. Аверьянова Т. В. Судебная экспертиза: курс общей теории / Т. В. Аверьянова. – М. : Норма, 2006. – 480 с.

5. Селиванов Н. А. Спорные вопросы судебной экспертизы / Н. А. Селиванов // Социалистическая законность. – 1978. – № 5. – С. 63–66.

6. Ароцкер Л. Е. Сущность криминалистической экспертизы / Л. Е. Ароцкер // Криминалистическая экспертиза. – 1966. – Вып. 1. – С. 53–54.

7. Арсеньев В. Д. Соотношение понятий предмета и объекта судебной экспертизы / В. Д. Арсеньев // Проблемы теории судебной экспертизы : сб. научн. тр. ВНИИСЭ. – 1980. – Вып. 44. – С. 3–24.

8. Теория доказательств в советском уголовном процессе / отв. ред. Н. В. Жогин. – М. : Юридическая литература, 1973. – 736 с.

9. Экспертизи у судочинстві України : посібник / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, І. В. Гори. – К. : Юрінком Інтер, 2015. – 504 с.

10. Волчецкая Т. С. Основы судебной экспертизы / Т. С. Волчецкая. – Калининград : Калининградск. гос. ун-т, 2004. – 154 с.

11. Галкин В. Оценка заключения эксперта при судебном разбирательстве уголовного дела / В. Галкин // Советская юстиция. – 1970. – № 18. – С. 24–27.

12. Надгорный Г. М. Предмет судебно-экспертной отрасли и предмет судебной экспертизы / Г. М. Надгорный // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1976. – Вып. 13. – С. 37–43.

13. Рахунов Р. Д. Теория и практика экспертизы в советском уголовном процессе / Р. Д. Рахунов. – М. : Госюриздат, 1953. – 264 с.

14. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : монографія / Б. В. Романюк – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2002. – 196 с.

15. Степутенкова В. К. Предмет судебной экспертизы и экспертное исследование обстоятельств, образующих основание уголовной ответственности / В. К. Степутенкова // Актуальные теоретические и общеметодические проблемы судебной экспертизы : сб. научн. тр. ВНИИСЭ. – 1975. – Вып. 16. – С. 35–65.

16. Кудрявцева А. В. Судебная экспертиза как институт уголовно-процессуального права: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.09 / А. В. Кудрявцева ; Санкт-Петербургск. гос. ун-т. – СПб., 2001. – 497 с.

17. Лисиченко В. К. Криминалистическое исследование документов / В. К. Лисиченко. – Киев : Вища школа, 1971. – 77 с.

18. Сегай М. Я. Некоторые вопросы судебной экспертизы вещественных доказательств / М. Я. Сегай // Теоретические и процессуальные вопросы судебной экспертизы. – 1961. – Вып. 1. – С. 76–78.

19. Корухов Ю. Г. Понятие «предмет экспертизы» и его практическое значение / Ю. Г. Корухов // Эксперт-криминалист. – 2013. – № 1. – С. 15–17.

20. Сегай М. Я. Типология экспертных задач: методологические аспекты / М. Я. Сегай,

В. К. Стринжа // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1988. – Вып. 37. – С. 9–18.

21. Комиссарова Я. В. Концептуальные основы профессиональной деятельности эксперта в уголовном процессе / Я. В. Комиссарова. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 240 с.

22. Мирский Д. Я. Предмет и система фототехнической экспертизы / Д. Я. Мирский // Теоретические вопросы судебной экспертизы : сб. науч. тр. ВНИИСЭ. – 1981. – Вып. 48. – С. 44–67.

23. Ростов М. Н. О содержании понятий, обозначаемых терминами «объект (экспертизы, экспертного исследования)», «качество», «свойство» и «признак» / М. Н. Ростов // Методология судебной экспертизы : сб. науч. тр. ВНИИСЭ. – 1986. – С. 41–55.

24. Колдин В. Я. Информационные основы экспертно-криминалистического анализа /

В. Я. Колдин, Д. П. Поташник // Вестник Московск. ун-та. Серия 11. Право. – 1999. – № 4. – С. 14–25.

25. Белкин А. Р. Теория доказывания в уголовном судопроизводстве / А. Р. Белкин. – М. : Норма, 2007. – 528 с.

26. Эйсман А. А. О понятии вещественного доказательства и его соотношении с понятиями доказательств других видов / Эйсман А. А. // Вопросы предупреждения преступности. – 1985. – Вып. 1. – С. 82–99.

27. Арсеньев В. Д. К вопросу о предмете и объекте доказывания по уголовным делам / В. Д. Арсеньев // Проблемы доказательственной деятельности по уголовным делам: сб. науч. тр. – Красноярск : Красноярск. гос. ун-т, 1987. – С. 20–35.

Щербаковський М. Г. Предмет судової експертизи / М. Г. Щербаковський // Форум права. – 2016. – № 5. – С. 199–203 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_5_34.pdf

Розглянуті точки зору вчених щодо суті предмету судової експертизи як практичної діяльності. Автор показує, що найбільш точним визначенням предмета експертизи є інформація, яка отримується в результаті дослідження окремих властивостей наданих на експертизу об'єктів.

***

Щербаковский М.Г. Предмет судебной экспертизы

Рассмотрены точки зрения ученых о содержании предмета судебной экспертизы как практической деятельности. Автор показывает, что информация о представленных объектах является наиболее точным определением предмета экспертизы, поскольку является целью исследования.

***

Shcherbakovsky M.G. Subject of Forensic Expertise

The article considers the points of view of scientists on the content of the subject of the forensic expertise as practical activities. The author shows that information about objects is the most accurate definition of the subject of forensic expertise, as is the aim of the expert research.